
ПЕРСПЕКТИВИ ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ В УМОВАХ ЗОВНІШНІХ ТА ВНУТРІШНІХ ВИКЛИКІВ

НАЦІОНАЛЬНА КОНСОЛІДАЦІЯ І НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ

Кисельов С. О.,

к. філос. н., доцент, завідувач кафедри політології,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Те, що національна консолідація сьогодні стоїть на порядку денному в Україні майже ні у кого не викликає сумнівів. Цікавим є пояснення третього президента України щодо результатів виборів 2010. Він наполягав на соборності, а людям був потрібний гарячий борщ¹⁴. Тобто пан Ющенко, з його слів абсолютизував один бік суспільного життя, як з'ясувалося, не той, що міг забезпечити йому перемогу на виборах. Проте, треба зазначити, ще один момент. В. Ющенко виходив з того, що після акту злуки, Україна вже і є єдиною, соборною і т. ін. Проте, можна поставити питання: чи дійсно це так? Якщо подивитись на виборчу мапу України, то кидається в очі те, що сама Україна дуже чітко поділена. І кожні наступні вибори, цей поділ видно контрастніше. Полюси ми бачимо в основному на заході та сході, в які всмоктані всі інші регіони України. Вони розділені за кількома ознаками, що в цілому складає т. зв. регіональну культуру. Що є спільним у цих локусах, і що їх роз'єднує?

Питання можемо поставити і в іншій площині – чи культурні відмінності шукати окремо, чи вони в основному складаються з осмислення історії, мови, релігійної конфесії (чи конфесій) та традицій? Ще у 1871 році Е. Б. Тайлор писав, що «Культура або цивілізація в широкому етнографічному сенсі є комплексом, що включає до себе знання, вірування, мистецтво, мораль, закони, звичаї і будь-які інші здібності та звички, засвоєні людиною, як членом суспільства»¹⁵. Гадаю, що культуру – якщо ми говоримо про локальні культури – й треба розуміти, насамперед в етнографічному, або – ширше – в культурно-антропологічному розумінні. За великим рахунком, культура є об'єднуючим началом, і в той самий час, вона ж й роз'єднує людей. Саме культура, її особливості, спричинили повне неприйняття ліберально-демократичної моделі під час т. зв. арабської весни, коли результат майже всіх революцій, або т. зв. визвольних війн був якщо й не зовсім протилежним очікуванням суб'єктів ліберальної демократії, то, принаймні, зовсім не збігався з ними.

Політика, безумовно, впливає на всі боки суспільного життя, і дуже часто, такий вплив є визначальним, але сама вона залежить від культурних традицій народу чи регіону. Згадаймо, що ще у ХХІІІ ст. засновник ідеології консерватизму Е. Бюрк писав про вищість традиції перед законом, мотивуючи це тим, що закон має ґрунтуватися на традиціях, якщо ми хочемо, щоб він працював, а не навпаки. З іншого боку, згідно з ідеєю Е. Б. Тайлора, сам закон є елементом культури і в цьому контексті є однопорядковим традиції. Але ж таким самим чином, яким закон базується на традиціях, політична система має базуватися на культурі народу, в

¹⁴ https://24tv.ua/yushhenko_pro_sviy_proval_lyudyam_potriben_garyachiy_borshh_a_ne_sobornist_n311468

¹⁵ Е.В. Tylor. Primitive Culture.

https://archive.org/stream/primitiveculture01tylouoft/primitiveculture01tylouoft_djvu.txt [Назва з екрану].

іншому випадку можна казати про штучність подібної системи, нав'язаність її ззовні та її нежиттєздатність.

Заплющувати очі на культурні розбіжності не найкращий вихід з тієї ситуації, яка склалася в Україні. Знов можна згадати третього президента України, який просто наполягав, на тому, що Україна єдина і соборна. Проте, його дії більше відповідали ідеям Е. Шилза про центр та периферію. Візьмемо у наших міркуваннях концепцію за основу¹⁶.

Регіональна еліта, що отримує державну владу, намагається культурні цінності власного регіону розповсюдити на все суспільство. Відповідність цих цінностей цінностям іншого регіону визначає й міру сприйняття їх. У випадку відносного збігу, переоцінка цінностей відбувається відносно спокійно, іноді навіть непомітно для масової свідомості. У протилежному випадку бачимо несприйняття нової системи цінностей, можливий суспільний спротив, особливо в тих умовах, а вони є практично постійно, коли є потужна політична сила, що зацікавлена в такому перебігу подій.

Третій президент України фактично представляв не єдину соборну Україну, а її західну частину. На це була спрямована мовна політика, узагальнення історичних подій, що шанувалися саме в цьому регіоні, героїзація особистостей, які виступали знову ж регіональними героями. Чим це закінчилося всі дуже добре пам'ятають. Адвокат В. Олінцевич оскаржив присудження звання героя України Р. Шухевичу, і 21 квітня 2010 року донецький апеляційний суд визнав незаконним указ В. Ющенко та відмінив його. Також бачимо зміни і в мовній політиці, після того як В. Ющенко програв другу президентську кампанію. Апогеєм цього повороту став закон «Про засади державної мовної політики», автори – народні депутати В. Колесніченко та С. Ківалов. Зрозуміло, що все це відбувалося вже за президентство В. Януковича. Останній дуже активно просував свої регіональні цінності, намагаючись нав'язати їх усьому суспільству. Це закінчилося у 2004 році Помаранчевою революцією, а у 2013 – 2014 рр. – Революцією гідності. Тобто ми бачимо явне неприйняття культурних цінностей іншого регіону, так саме як і політичних, що стосувалося як внутрішньої так і (в основному) зовнішньої політики. Як бачимо, українське суспільство не було консолідованим. Чи залишається воно таким, чим це може загрожувати і у чому ми бачимо таке консолідуюче начало?

Стосовно мовного питання. У 2014 році нагальним гаслом дня було «Єдина країна – Єдина страна», яке мало показувати те, що мова не визначає людей першого та другого гатунків, не розколює країну навпіл. Це гасло певною мірою сприяло тому, що переважно, суспільство почало українізуватися. Звичайно, цьому сприяли події на Сході України. Росія виступила у ролі прихованого агресора, і сама спричинила появу настроїв неприйняття всього російського, в тому числі й мови. Проте патріотичний ентузіазм за чотири роки зменшився, російська мова почала відвойовувати свої позиції, об'єднуюче гасло зникло, і, фактично, суспільство повертається до тієї моделі, яку свого часу запропонував В. Ющенко. Іншими словами, декретом було ухвалено, що країна знов єдина, абсолютно не пам'ятаючи, що на ентузіазмі не можна існувати більше трьох років, після цього, він підготовується силою.

Що може реально об'єднати наше суспільство? У нашого північного сусіда є те, що зветься національною ідеєю, яку 19 листопада 1833 року сформулював для Миколая І, міністр народної освіти гр. С. С. Уваров – Православна віра,

¹⁶ Edward Shils, *Center and Periphery: Essays in Macrosociology*. Chicago and London: University of Chicago Press, 1975, pp. vi, 516.

самодержав'я, народність. Аналіз цієї тріади ми бачимо у М. Бердяєва¹⁷. Саме це об'єднує Російську імперію, яка є, незважаючи на певні відцентрові сили, достатньо консолідованою. Саме тому, ми бачимо дуже різку реакцію на дії Вселенського патріарха. Не можна нікому давати можливість мати сумнів в національній ідеї. Ніхто не може хитати устаї імперії.

Яка ідея може стати консолідуючою для українського суспільства? Це та, яку можна назвати національною ідеєю. Та, яка може стати спільною цінністю для всього багатозарового українського суспільства. Оскільки «звичаї і будь-які інші здібності та звички, засвоєні людиною, як членом суспільства» мають в Україні яскраво виражений регіональний відтінок, то консолідуючу, національну ідею, слід шукати в сфері раціонального. Свого часу, Ю. Габермас писав про т. зв. розумну ідентичність, яку він вбачав у Конституції. Дійсно, що спільного у всіх українців, незалежно від регіону походження? Громадянство. Це і є тим можливим консолідуючим началом при вмілому та вдалому використанні. І на зміну розмова про етнічну ідентичність, етнічну націю, має прийти політична нація. Український паспорт має стати вищою цінністю. Звичайно, є певні події у європейській історії, які мусять піддати сумніву цю ідею. Наприклад, це події кінця 2004 року у Парижі, та інших містах Французької республіки. Проте ситуація там певною мірою і до сих пір відрізняється від української.

ЯКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ УКРАЇНИ, І ЧОМУ УКРАЇНЦІ НЕ ПІДТРИМУЮТЬ НАЦІОНАЛЬНУ ІДЕЮ НА ВИБОРАХ?

ГОРНОСТАЙ П. П.,

**д. психол. н., професор, головний науковий співробітник
лабораторії психології малих груп та міжгрупових відносин
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,**

Я б не назвав, те що скажу, доповіддю. По-перше, не писав текст, по-друге, є прибічником дискусії на круглому столі. Сформулюю декілька, можливо дискусійних, моментів.

Щоб відбувалося націєтворення, щоб нація створювалася, розвивалася, консолідувалася тощо, потрібні різні чинники. Ми, люди, які досліджують ці речі, розробляють концепції, моделі, можемо певним чином сприяти певним речам, однак ми не здійснюємо самого націєтворення. А хто ж здійснює? На мій погляд, для здійснення націєтворення потрібні три речі: національна ідея, національний лідер, підтримка населенням (народом) національної ідеї і національного лідера. Найкраще, коли підтримує більшість або значна частина, а інша частина лояльна. Звичайно, в кожному суспільстві є прошарки, які нелояльні до влади, до лідера, до ідеї, яка сповідується, але якщо ці прошарки є маргінальними групами (наприклад, кримінальна субкультура, певні екстремістські, праворадикальні тощо угруповання), то це не означає, що суспільство неконсолідоване. Якщо ж нелояльна велика група суспільства, то націєтворення або не відбувається, або відбувається спотвореними способами.

¹⁷Бердяев Н. А. Судьба России. <https://predanie.ru/berdyaev-nikolay-aleksandrovich/book/69716-sudba-rossii/> [Назва з екрану].